

AMAGERTØRKLÆDER OG HUENAKKER

I Amagertørklæderne og Huenakkerne ejer vi her i Landet et smukt Vidnesbyrd om, hvilken udmærket Kunst der i Klæde- dragtens Tilvirkning og Udsmykning til visse Tider er blomstret op blandt Almuen. Ofte finder vi Mesterværker i Tegning og Teknik, kultiveret Farvesans, sikker dekorativt Instinkt og Stilfølelse. Mærkelig nok har netop denne, den ejendommeligste Gren af Husflidsarbejderne, det farvede Bondebroderi, i lange Tider været delvis ukendt og ringeagtet herhjemme. Saaledes er det beklageligt, at Dansk Folkemuseum kun ejer en lidet udsøgt Samling af tyve Huenakker, maaske det eneste Stykke Bondekunst, der med Rette kan siges at være national Ejendom. Det tjener saa meget mere „Selskabet for Hedebo-syningens Fremme“ til Ære, at det i nær Fremtid vil lade sin store og omfattende Samling blive offentlig tilgængelig. Selskabet har indset, at den brogede Mangfoldighed af Nakker og Tørklædebroderi i deres Motiver og Farvevalg rummer saa meget Stof, at de alene vilde kunne bibringe det dekorative Kunsthåndværk nye og stærke Impulser for lange Tider.

Amagerpigernes *Skuldertørklæder* giver os et interessant Eksempel paa, hvorledes en Mode kan opstaa og udvikle sig. De ældste af dem er gamle i gyldne Farver flammende Barcelonatørklæder, som dukkede op i Begyndelsen af 19. Aarhundrede (Fig. 1). Efter hvad en endnu levende gammel Kone fra Hollænderbyen fortæller, indførtes de af Skipperne i Dragør, der i Begyndelsen bragte dem hjem fra Spanien som Gaver til Slægtninge og Venner. Da Kræmmerne nogen Tid senere bragte dem i Handelen, kom de i Mode, og blev efterhaanden et nødvendigt Led i Amagerdragten. Det hedder sig, at Oprindelsen til Broderiet skyldes en

ung Piges Misfornøjelse med, at Papegøjerne i hendes Tørklæde alle vendte Næbbene samme Vej. Moderen, der naturligvis gerne vilde stille hende tilfreds, vidste ikke bedre Raad end at gaa til gamle Trejn Eckmann. Hun bad hende brodere nogle nye Papegøjer, som vendte Næbbene til de andre, hvilket Trejn skal have gjort udmærket godt. Herved erhvervede hun et Ry, der sikrede hende og siden Datteren en rigelig Indtægt. Hvorvidt

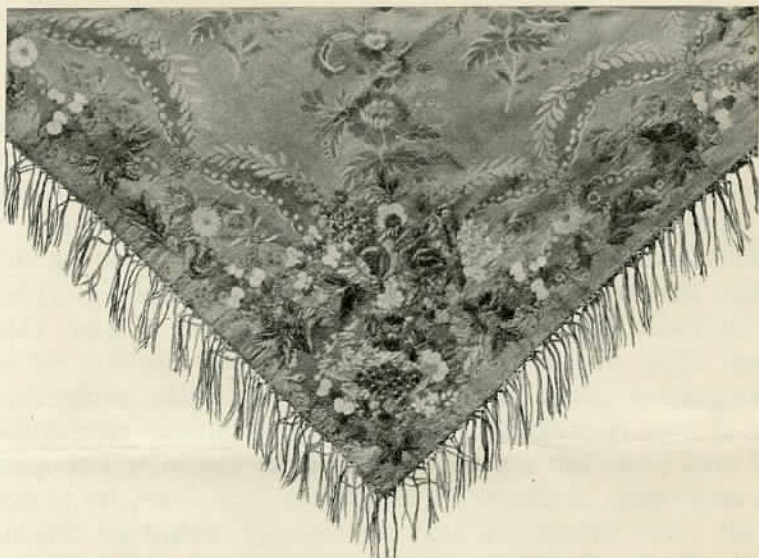

Fig. 1. Gammelt Barcelonatørklæde med Amagerbroderi.

dette er en Krønike, skal jeg lade staa hen; saa meget er vist, at Tørklædernes vævede Ornamente i Længden ikke har tilfredsstillet de pragtelskende Amagerpiger. Derfor har de ind imellem og omkring det oprindelige Mønster enten gentaget dette eller tilsat nye Ornamente, broderede med den glansfulde, fyldige Floksilke i de samme rige Farver. Efter at de løbende Borter var blevne saaledes udstyrede, samledes de i Spidserne (Hjørnerne) til store pragtfulde Buketter, hvori hist og her spredte hjemlige Markblomster forhøjede Broderiets Helhedsvirkning. Med en sikker malerisk Sans forstod de at stemme de brogede Blomsterfarver i Tørklædet. Det hele virker som en Brand, saa sydlandsk, at disse ikke synes at høre hjemme i danske Bønders Klædedragt.

Dog stammer kun et ringe Tal Tørklæder fra Spanien. De fleste er tilvirkede herhjemme og viser et mere køligt Præg. Mønstre og Farver udgør en uendelig rig og afvekslende Skala af Former og Toner. Lige fra de smaakrøllede Motiver i enkle, afblegede Toner til de mere nøgterne metodisk ordnede Mønstre af smaa Blomstergrupper, de prangende storslagne Borter og Buketter i stærke, saftige Farver, og endelig de stilfærdige Sørgetørklæder med de store hvide Blomster isprængte kølige blaa Pletter eller bløde Skatteringer i graabrune Natsværmertoner (Fig. 2).

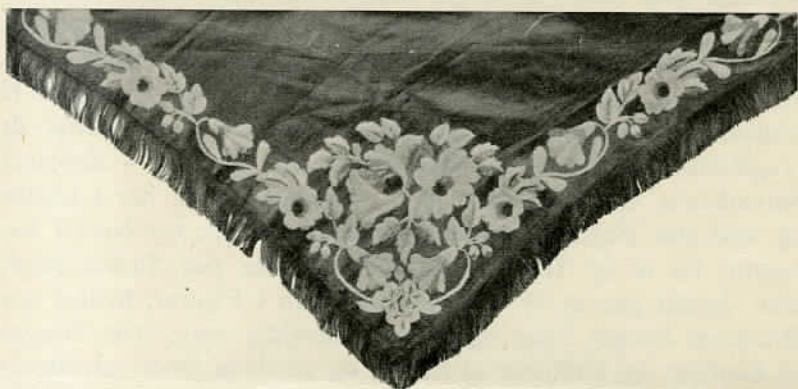

Fig. 2. Sørgetørklæde fra Amager.

Dog, hvor megen Skønhed man end kan finde i Amagerens Tørklæder, kan de næppe maale sig i Særegenhed og Rigdom med Sjællændernes *Huenakker*. Disse og deres Broderi er desuden af særlig Interesse, da meget taler for, at de staar i en vis Forbindelse med det 16. Aarhundredes berømte Perlehuer. Det er jo forlængst godtgjort, at de fleste Landalmuedragter (Nationaldragter) er Levninger af de Dragter, som forhen brugtes blandt de højere Stænder. Sandsynligvis har den konservative Aand, som altid har været raadende blandt Bønderne, ladet mange forlængst bortlagte Moder vedligeholdes gennem Aarhundreder og kun langsomt ændres af Tidernes vekslende Smag og Skikke. Vi har i Dragtens Historie tallose Eksempler herpaa. For blot at holde os til Hovedtøjerne, ser vi f. Eks., at hine Perlehuer i deres oprindelige Skikkelse er blevne brugte blandt Bønderne i Elsass lige op til Slutningen af det 18. Aarhundrede. De danske Huers Konstruktion ligner andre europæiske Bondehuers, hvis

Afstamning fra Renæssancehuen er utvivlsom. Sandsynligheden af denne Gisning bestyrkes især ved Udsmykningens overdaadige Anvendelse af Guld og Sølv eller Silke i en tæt kompakt Masse, der i sin Helhed virker som eet enkelt pragtfuldt Smykke, desuden ved Brugen af Pailletter, Kantille og en ejendommelig Slags overskaarne Kuglepailletter, som endnu i Nordsjælland kaldes for „Perler“.

Moden at bære Huer opstaar hos Kvinderne allerede i Slutningen af det 15. Aarhundrede i Italien. Med det 16. vinder den Udbredelse over hele Vesteuropa med Frants den førstes Hof som Midtpunkt; og næsten samtidig dukker den op i Mellemeuropa og i Norden blandt Hoffet, Adelen og det rige Borgerskab. Huen var i sig selv, ved sin Form og Lidenhed vel egnet til kostbar Udsmykning. Netop paa samme Tidspunkt havde de pragtfulde med Guld og Sølv indvævede Stoffer — Sølvmor, Søverbliant, Gyldenatlask o. s. v. — fundet Indpas her i Landet og vakt stor Begejstring. Guldbroderiets Teknik var bleven forbedret; fra at sy Traaden enkeltvis direkte paa Stoffet havde man fundet paa at sy den tæt over Pap i Figurer, hvilket gav Broderiet forøget Pragt og Styrke. Samtidig lærte man Brugen af Kantiller og Pailletter at kende, og alt dette fandt selvfølgelig Anvendelse paa Huen, — som oprindeligt forfærdigedes ganske enkelt af Klæde eller Fløjl. I rige kunstfærdige Mønstre af Guld og Silkebroderi paa sølverne Stoffer, besatte med Ædelstene og Perler, ser vi Renæssancehuen smykke Adelen og Borgerskabets fornemme Kvinder. Den er som et Symbol paa Tiden, Juvelen blandt alle Tidens Klædedragter og Hovedprydelser.

Denne overdaadige Brug af ædle Metaller, Perler og Ædelstene var dog forbeholdt Adelen og de rige; men Bøndernes Velstand den Gang lader os formode, at disse ikke har givet de fine Fruer noget efter i saa Henseende. Gang paa Gang ser vi da ogsaa kongelige Reskripter (med paafølgende Reservationer) skride ind mod Almuens og Bøndernes Lyst til Silke, Guld- og Sølvpynt i deres Klædedragt. Stadig formenes det dem i deres Dragter at benytte sig af Stoffer og ædle Metaller, der er forbeholdte Adelen. En Undtagelse danner Hovedtøjerne og de Gaver, som Tyende og andre kunde have modtaget paa Herregaardene. Disse Forordninger dukker frem med næsten regelmæssige Mellemrum helt op til 1783.

De ældste til vore Dage bevarede Nakker stammer netop fra Slutningen af 18. Aarhundrede og bestaar som Regel af mønstret Silketøj af fransk Oprindelse, utvivlsomme Rester fra kostbare Kjøletøjer, der en Gang har tilhørt Herregaardenes Fruer og Døtre. Med Forkærlighed anvendtes de sølvindvævede Stoffer til Nakken og altid saaledes, at i Midten af Nakken en stor Sølvblomst var fremherskende (Fig. 3). Men samtidig finder vi ogsaa de smaa firkantede Nakker fra Hedeboegnen broderede i enkle Mønstre med Guld- og Sølvtraad (Fig. 4), og endelig en ejendommelig Slags Huer af et eget raat, uægte Udseende, af Form og Størrelse som de store ovale „Linhuer“,

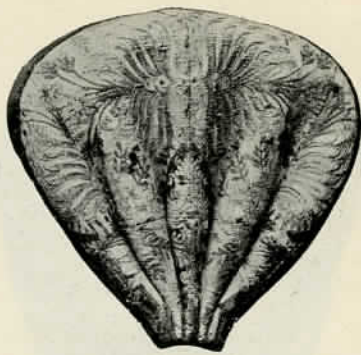

Fig. 3. Nakke fra det 18. Aarh., beklædt med fransk sølvindvirket Silketøj.

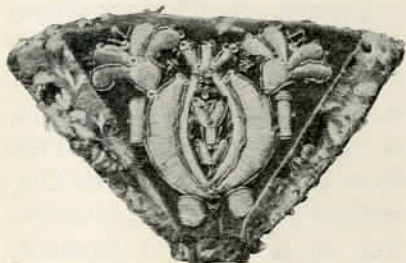

Fig. 4. Nakke fra det 18. Aarh. (Hedeboegnen). Guldbroderi paa rødt Flojl.

helt oversaaede med de ovenfor omtalte „Perler“ af forgyldt Messing. Midt i Nakken er den traditionelle Blomst — her en Rose broderet i Uld med skingrende Farver (Fig. 5). De faa Eksemplarer, vi har tilbage af disse det 18. Aarhundredes Bondehuer, er imidlertid som oftest saa medtagne, at det er vanskeligt med dem som Grundlag at bygge sikre Bestemmelser for Hjemsted og Tid; de har i alt Fald deres Betydning som et Mellemled, vi ellers vilde savne, mellem Renæssancehuen og de senere Huenakker. De forskellige typiske Elementer fra de første anvendes her omend i stærk forenklet Form ved Siden af alle Grundsætterne til de senere Tegning, Bygning og Materiale.

Fra Tiden omkring 1800 kan Broderiets Udvikling nogenlunde følges. Den almindelige Anvendelse af Chenille i Broderiet paa dette Tidspunkt sætter en kort Tid sine Spor i Huenakkerne (Fig. 6). Snart afløses den af Floksilken, som omtrent samtidig dukker op i Nakker og Amagertørklæder. Den da sparsomt anvendte Metaltraad var ofte

uægte og syedes baade klodset og ubehjælpsomt; siden forbedredes Teknikken med stigende Kunstfærdighed, Syningen blev glattere og fastere, Figurerne mere svungne, mindre stive, Kantillen regelmæssigere. I en længere Aarrække benyttedes dog Silken over-

Fig. 5. Nakke fra c. 1800. Messingsperler og Uld.

vejende. Den løsere Tegning bliver under denne Periode sikrere og mere karakterfuld, man sporer Anlæg til en bestemt Deling blandt de forskellige Mønstre, saaledes at der fra nu af efter de afvigende Motiver kan opstilles bestemte Typer blandt Nakkerne. Broderiet bliver rigere, Farverne finere, kort sagt, Forstaaelsen af Materialet og de forskellige Elementer skimtes. Endelig, da Velstanden atter melder sig og kræver større Anvendelse af Guld og Sølv, forsvinder Silken næsten: fra 1825—30 kommer efterhaanden de helt metaloversyede Nakker i Brug, Sølvhuerne til Søndagene og Guldnakkerne til Fest- og Stadsdragt.

Endnu er det ikke lykkedes at fastsætte noget bestemt Hjemsted for de forskellige Arter og Afarter af Nakker; med nogenlunde Sikkerhed kan kun siges, at de guld- og silkebroderede Huer blev baarne over hele Østsjælland. Destore ovale „Linhuer“ (Fig. 8) anvendtes i Roskilde,

Københavns og Frederiksborgamterne; tidligere har de *firkantede Huer* (Fig. 4), som senere fortrængtes til Sydsjælland, været lige saa almindelige, især i den saakaldte Hedeboegn. De smaa runde „Korsklehuer“ (Korsklæde) eller „Skovbohuer“ (Fig. 6) hørte hjemme blandt Fiskerbefolkningen paa Kysten fra Gilleleje til Nivaa og til Dels i Skovegnene omkring Frederiksborg. Endelig

brugtes de smaa *trekantede* eller *hjerterformede* Nakker i Sydsjælland og den fattige Stevnsegn (Fig. 7). Inden for denne Hovedinddeling efter Huernes Form kunde man føre Inddelingen videre efter Mønstrene, og udarbejde en nøjagtigere Topografi. Der findes nemlig, som allerede antydte, i Tegningernes Komposition og Konstruktion, Traadens Behandling og Farvernes Sammensætning, en Mængde bestemte Afvigelser, der tillader en saadan Klassificering, og det havde sin Interesse gennem denne at faa opklaret, hvorvidt disse skyldtes en Smagsforskel eller Syerskernes Ensighed og Mangel paa Variationsevne.

En Skildring af Nakkernes Arter og Afarter og deres Broderi vilde dog føre for langt, et Hovedindtryk af Broderiet er her mere paa sin Plads (se den typiske Figur 8). Tegningen karakteriseres gennemgaaende ved den ensartede Komposition, der altid forestiller en stor Buket: *Spidserne* (Buketens Stilke), *Midtblomsten*, og de to *Grene*, der danner en Krans og Rand omkring denne. I Modsætning til den enkle Komposition byder Detaillerne et Utal af Afvigelser. Alle Yndlingsblomsterne fra Have og Mark tropper op i den skønneste Forenkling, let og utvungent stiliserede. De smukkeste Broderier findes blandt Nakkerne fra Tiden omkring 1820. Den store Midtblomst var endnu ofte helt af Silke i stærke ubeherskede Farver. Der er Roser og Tidsler i dybe røde Toner, Bægre af blaalilla med klare gule Rande, forbundne indbyrdes med saftigt grønne Grene, eller ogsaa den hvid- og rødbrøgede Nellike stiliseret i matte, afdæmpede Farver; alle med brede, kantede Sølvblade, der enkeltvis spreder sig omkring den store Midtblomst. Men

Fig. 7. Hue fra Stevnseggen.
Guldbroderi.

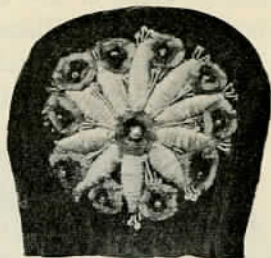

Fig. 6. Skovbohue. Beg. af 19.
Aarh. Kantillebroderi og uægte
Sølvtraad.

snart bliver denne af Sølv, og ved fortsat Stilisering bliver den uigenkendelig som Blomst. Det er denne Figur, der efterhaanden udvikler sig til rene Kunstværker af Form og Teknik; Grundtegningen beholdes, men skifter stadig i de besynderligste Variationer. Den er Grundmotivet i Broderiet og behandles med Omhu;

om saa alt andet er fattigt eller forjasket, er den altid prunkende fin.

Kransene eller Grenene er sammensatte af Blade af Sølv og brogede Blomster. Selve Grenen eller Ribben sys i lange, grønne Sting eller snos i Sølvkantiller, der overøses med Pailletter; en sjælden Gang er den en lille Sølvfletning, der enkel og fin kredser om Blomster og Blade. Mellem disse løber Smaagreene fra Ribben op i en Række Pailletter, der er sammenføjede ved en kort Guldtraad. Sølvkors og Sølvblomster indflettes i Kransen med Stjerner

og Pailletter, Palmetter eller Overflødighedshorn. Spidserne danner altid fem til seks store, stive Figurer.

Som i alle andre Bondebroderier bliver Farverne Genstand for den største Afveksling. Til Tider virker de som kvadratiske Pletter, derved at Blomsten er syet i tre lige store Dele, hver med sine Farver. Paa nært Hold viser de en broget Sammensætning, men afstem-

Fig. 8. Linhue broderet i Silke og Sølv c. 1830.

mes paa Frastand i fine bløde Toner. Helt ejendommelig er Fremstillingen af enkelte tidsellignende Blomster. For at opnaa Mangfoldigheden og Adskillelsen af Smaablomsterne i Blomsterkurven, traadedes to forskellige Farver Garn ad Gangen i Synaalen, og ved at rive op i den ene Farve med Spidsen af Naalen, efter at Blomsten var syet, var Virkningen opnaaet. Trods deres Styrke og Renhed falder de i Fløjlstøner paa Grund af Floksilkens Beskaffenhed og danner den skønneste Baggrund for Sølv. Det naive Farveinstinkt har her gjort Underværker. Der findes ingen Princip i Farvevalget, men hvad disse Bondevinder har fundet af Farvesammensætninger, grænser til det utrolige. Hvad ovenfor er sagt om Farvestemninger i Amagertørklæder, kunde ogsaa i langt højere Grad gælde for Nakkerne. De kan kun sammenlignes i Egenartethed, Fylde, ja Stil med orientalske Tøjer, persiske Klæder og Duge fra det 16. og 17. Aarhundrede.

Efterhaanden som Metalsyningen kom mere i Brug, forsvandt Silken, og Broderiet fik snarere Udseende af et kunstfærdigt

Guldsmedearbejde end egentlig Broderi (Fig. 9). De metaloversyede Huer virker ved første Blik maaske tunge og overlæssede, Mønstrene synes til Tider saa stiliserede og indviklede, at Helheden bliver en indfiltret Masse. Farverne, der før tydeligt adskilte de enkelte Motiver, er afløste af brede Sølvflader, og Ensartetheden i Metallet gør det vanskeligt at skelne Midtblomst fra Krans, Blade fra Blomster. Men ved nærmere Undersøgelse tegner hver Del sig gradvis frem og viser den mest raffinerede Tegning og Smag — især i Guldhuerne. Her er i Metallet opnaaet Reliefvirkninger, som manges Sølvsmed kunde høste Lærdom af. De lavere liggende Kantiller danner en mat Metalbund for de større lysende Flader af Blade og Blomster, der sammen med Perler og Pailletter skaber et Glimmer og Lysspil af beundringsværdig Skønhed. De bedste Arbejder finder man, hvor Kantillen og Pailletter er af mørkere Guld og det øvrige Mønster i let Sølvforgyldning. Disse Nakker er fuldendte i Tegning og Teknik; her findes Baldyringer, som minder om Renaissancens Glansperiode, Kompositioner, der røber en næsten fransk Smag saa gennemsleben, som den kun træffes i Rococotidens Lyonerstoffer. Hvad Tøjerne besidder af Farveskønhed, har hine i mesterlig Udførelse.

Fig. 9. Guldnakke c. 1850.

Om en historisk Stil er der ikke Tale, man kunde fristes til at sige, at de har deres egen Stil. Den senere saa forfinede Stilisering i Metal af Blomstermotiver har udviklet sig fra de ydre faste Konturer, der efterhaanden dannede sig for de enkelte Blomsters Vedkommende, Konturer, der dog først og fremmest retter sig efter, hvad Metalsyningen tillader. Dette er ikke stort; derfor genfinder vi de fra andre Landes Metalbroderier kendte Typer og Former. Denne Udvikling kan følges i Nakkerne fra først til sidst. Det samme er for en Del Tilfældet med Stiliseringen i Silke. Oprindelsen til denne kan søges i de vævede Ornamente fra de allerede omtalte Stumper af Silketøj. Tillige er der et vist

Frændskab med de norske og svenske Stiliseringer i smalle, aflange Felter med vekslende Farver. Dette kunde tyde paa en Indvirkning udefra, men de første Forsøg er famlende og klodse, og disse ydre Lighedspunkter forsvinder desuden hurtigt. Snarest maa det siges, at denne Stilisering har udviklet sin egen Stil, en sjælden og pragtfuld Blomst, der har sin Rod i Arven fra den store Renæssance.

Huenakkerne er alle blevne forfærdigede af nogle fingernemme Bondekoner, som har haft dette til Biindtægt i Hjemmet; Salget af Nakker har aldrig været i Hænderne paa Bissekræmmere eller Købmænd. Mærkelig lille er Antallet paa de Koner, der har haft denne Beskæftigelse; i forrige Aarhundrede overstiger det knap 30. Nogle af dem er endnu i Live, en enkelt ernærer sig endnu ved Reparationer og Oppudsning af gamle Nakker. En eneste kunde forsyne Egnen i Miles Omkreds; saaledes i Aagerup ved Helsing Laurine, der arbejdede i ca. 20 Aar for hele Strækningen Nord for Kregome, Skævinge, Annise, Hornbæk, det vil sige for en Omkreds af fem Mil. Sonden for denne Linje boede Ane Vævers, der syede for en lige saa stor Strækning, i Tune arbejdede Maren Olsdatter; en 6—7 andre besørgede Resten. En halv Snes flittige Kvinder har med andre Ord i et kvart Aarhundrede broderet største Parten af den Mængde Huer, der endnu findes tilbage. Arbejdet var meget anstrengende — undertiden maatte de som Væverne holde sig oppe ved Seler fastgjorte i Væggen, — og Sølvbroderiet kunde udelukkende udføres om Dagen paa Grund af Tællelysets Flimren i Metallet. Nogle arbejdede i deres Fritid, og der var lange Tider, for Eks. Høsten, hvor Markarbejdet tog dem fra deres Sytøj. Andre, men kun ganske enkelte, havde det til Levebrød. Laurine fra Aagerup, som er Husmandskone, maatte hver Dag hjælpe sin Mand, men har dog naaet at forfærdige henved 1300 Huer i sin Levetid. Alle hendes Regnskabsbøger er bevarede, og det viser sig, at hun gennemsnitlig har haft en Indtægt af 100 à 200 Rigsdaler aarlig ved sit Broderi.

Jeg skal her ikke komme ind paa Teknikken, men blot indskrænke mig til at anføre, hvor sindrigt man gik til Værks med Tegningen af Mønstrene. Naar Konerne kom til Gilder eller paa Besøg, lagde de Mærke til alle Nakkerne; faldt nogle i deres Smag, søgte de efter Evne at huske dem, og naar de kom hjem,

ridse dem ned med en Blyant. Dette har kun været i de første Aar, senere gjorde de selv Udkastene i Hæfter eller paa løse Blade, som endnu er bevarede. De fik en Pris opgivet, efter hvilken Overslaget blev gjort over det Materiale, der skulde benyttes til Huen; dernæst tog de et Ark Papir og tegnede det halve Omrids af Nakkens Form. Af en lille Æske, hvori gemtes Papirsudklip i allehaande Former, tog de nogle frem og disponerede inden for Omridset over saa stort et Antal, Overslaget tillod. Med en spids Blyant eller en Naal ridsedes endelig Konturerne op omkring Udklippene, og til sidst fyldtes de tilbageblevne Mellemrum med Tegning paa fri Haand. Naar Modellen var færdig, kvadreredes den saa vel som Fløjlet, der skulde danne Bunden; med en Passer maaltessaa Mønstret nøjagtigt op og tegnedes endeligt med Skrædderkridt. Naar man betænker, hvor stort et Arbejde dette alene har været, og naar man tillige ved, hvor meget længere Tid Sølvtraadsyningen over Pap og Kantillestikningen tog, forbavses man over den Energi og Udholdenhed, disse Mennesker har lagt for Dagen i deres „Fritidsarbejde“.

Broderiets Glanstid er nu forbi, umærkeligt gled den bort efter at have overlevet sin egen Blomstringsperiode. Kun den hvide Hedebo-syning dyrkes endnu paa enkelte Egne, dog i en Forfaldsform, for hvilken det farvede Broderi lykkeligvis skaa- nedes.

LÉON EHLERS